מסביב לשולחן

עלון שבועי לבני הישיבות סביב נושא מהפרשה בעיון בהלכה באגדה ובמוסר

נושא השבוע: **מורד במלכות**

המקור בפרשה: **ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה וכו' (הפטרת הפרשה)**

ראשי הישיבות

הגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א
ראש ישיבת כף החיים

בעניני מורד במלכות

מורד במלכות בשב ואל תעשה

ראיתי דבר חדש לרבינו הגדול בעל חתם סופר ז"ל, בחידושיו על התורה (ס"פ משפטים בהפטרת מחר חודש דקט"ז ע"א) שכתב: "דיהונתן בן שאול הוסיף עוד דעל כן לא בא דוד אל שלחן המלך, כי על כל פנים איננה מרידה בקום ועשה, אלא בשב ואל תעשה לא בא אל שלחן המלך וכו', ובא יהונתן בטענתו השניה למה יומת מה "עשה" דייקא, על כל פנים שב ואל תעשה אינו בכלל מורד במלכות, כי כתיב (ביהושע א יח) כל אשר "ימרה" את פיך, ולא שב ואל תעשה, זה לא הוי ימרה את פיך" ע"כ, ועיין שו"ת דברי ישראל ועלץ ח"ב (בהערות למנהגי חתם סופר דל"א ע"א) ע"ש.

ומתבאר בדברי קדשו שמורד במלכות מיקרי רק מי שעובר בקום ועשה על ציווי המלך, אבל כל שבשב ואל תעשה אינו מקיים דבר המלך לא מיקרי מורד במלכות, ודוק היטב. ולפי זה צ"ע, הא דאמרינן בשבת (נו א) שאוריה היה מורד במלכות, ופרשו שם התוס' שדוד אמר לו לילך לביתו, והוא לא עשה.וצ"ע לפ"ד החת"ס, מדוע נחשב אוריה מורד במלכות בזה שנמנע לבוא אל ביתו, ועיין. [ועיין היטב סנהדרין (ק"א רע"ב) ומהרש"א שם ומה שהביא משם הרד"ק שם ודוק].

עוד יש להעיר מדברי הרמב"ם הלכות מלכים פ"ג ה"ח, "כל המורד במלך ישראל יש למלך רשות להרגו, אפילו גזר על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך, או שלא יצא מביתו ויצא, חייב מיתה, ואם רצה להרגו יהרג שנאמר כל איש אשר ימרה את פיך", ולכאורה מפורש בדבריו דגם מורד במלכות בשב ואל תעשה "דגזר המלך על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך", איקרי מורד במלכות, וצ"ע.

וגם מה שכתב רבינו החתם סופר ז"ל, דכי כתיב כל אשר ימרה את פיך היינו בקום ועשה ולא בשב ואל תעשה, איני מבין, דלישנא דקרא כך הוא "כל איש אשר ימרה את פיך, ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו יומת, רק חזק ואמץ", הרי דתרתי קאמר, חדא "אשר ימרה את פיך", ותו "ולא ישמע את דבריך", ויש לפרש, "אשר ימרה את פיך", היינו בקום ועשה כדפירש רבינו החתם סופר ז"ל, וסיפא דקרא "ולא ישמע את דבריך" היינו בשב ואל תעשה, ועלה קאמר "לכל אשר תצונו, יומת, רק חזק ואמץ", שלא ימחל לו, [כדפירש הרד"ק שם]. עכ"פ, לפ"ז כל מרידה שתהיה, בין בקום ועשה בין בשב ואל תעשה, מורד במלכות מיקרי וחייב, ואם כנים אנחנו בזה, דברי רבינו החתם סופר ז"ל טעונים ביאור, ועיין.

והנה ראיתי בתרגום יונתן ליהושע שם, על הפסוק "כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו יומת רק חזק ואמץ", שתרגם: "כל גבר דיסרב על מימרך, ולא יקבל ית פתגמך לכל דתפקדניה, יתקטיל, לחוד תקף ועלם." ולכאורה נראה, שתרגם ד"ימרה" את פיך היינו "יסרב", ולפי זה ביאורו בשב ואל תעשה, כי לעולם פעל "מאן" מתרגמים התרגומים "סרב", צא וראה באונקלוס ויונתן במקומות הרבה, ולמאן היינו בשב ואל תעשה, וא"כ לכאורה בהאי קרא מתבאר דלא כדברי החת"ס, ועייך.

והגאון מלבי"ם ז"ל בפירושו ליהושע שם כתב: "כל איש אשר ימרה את פיך יומת, כדין מורד במלכות, ואמרו כל אשר "ימרה" לעשות הפך מה שנצטוה, וגם אשר לא ישמע שלא יעשה מה שנצטוה, כי המרי הוא בלא תעשה, והבלתי שמיעה הוא בקום ועשה, ואמר לכל אשר תצונו, אף בדבר קטן חייב מיתה כדין מורד במלכות", [ועל פי דבריו מקור נפתח מהאי קרא, לדין הרמב"ם שהבאתי לעיל ודוק]. ומדברי הגאון מלבי"ם ז"ל, שמע מינה דלא כדכתיבנא אנא לעיל ד"ה וגם, וגם דלא כרבינו החתם סופר ז"ל ורשמתי למזכרת עד שנעיין היטב בדברים.

בענין מורד במלכות אם אשתו מותרת

בשמואל א' (כ"ה כ"ג): "ותרא אביגיל את דוד, ותמהר ותרד מעל החמור ותפל לאפי דוד על פניה ותשחחו ארץ: ותפל על רגליו, ותאמר בי אני אדני העון, ותדבר נא אמתך באזניך, וגו', ועתה אדני חי ה' וחי נפשך אשר מנעך ה' מבוא בדמים, והושע ידך לך, ועתה יהיו כנבל איביך והמבקשים אל אדני רעה. ובתלמוד ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ג (די"א ע"ב), אמרו "מבוא בדמים דם נדה ושפיכות דמים", וכן הוא במדרש שמואל (פכ"ג סי"ב) ע"ש, [ועיין גם מדרש תהלים פי"ח ס"ז ע"ש].

והרב פני משה לירושלמי שם (במראה הפנים) עמד מדוע אביגיל אמרה שהשי"ת מנע את דוד משני עונות דם נידה ודם שפיכות דמים, ולא אמרה גם שניצל מעון אשת איש, ותירץ: "ואפשר לומר שדוד המלך ע"ה לטעמו אזיל דיחשיב ליה כאילו מת שכבר נגמר דינו ואין למדין מן האגדה" עכ"ל. וראיתי לגאון הבקי הגדול רבי ישראל אייזנשטיין ז"ל, בספרו שו"ת עמודי אש לירושלמי שם (דכ"ו ע"ג), שאחר שביא דברי המראה פנים כתב, "ודבריו הם תמוהים עד למאד, ולדבריו נאמר שאם אחר היה מורד במלכות או שאר חייבי מיתות, ועדיין לא הרגוהו, שתהיה אשתו מותרת, ישתקע הדבר ולא יאמר, דבודאי חייב עליה כאשת איש, והאריכות בזה אך למותר", עכ"ל.

ותימה על רוב בקיאותו ז"ל, ולא זכר מאמרם ז"ל במדרש בראשית רבה (פל"ב ס"א), "רבי נחמן בריה דרבי שמואל בר נחמני, אמר [היינו דואג] לשאול, וכי יש אישות לדוד, הלא מורד במלכות הוא וחשוב כמת, ועכשיו התיר קונעתו [פירוש אשתו] ועשה אותו זיטויטוס [פירוש מחוסר חיים] וכאילו הוא מת ודמו מותר ואשתו מותרת, עמד שאול ונתן מיכל אשת דוד על פיו לפלטי בן ליש", ע"ש. ובמדרש תהלים (פנ"ב ס"ד): "דואג האדומי ולמה נקרא שמו אדומי וכו', רבי נחמני אמר על שם שהתיר דמו של דוד שנקרא אדמוני, שאמר לשאול על דוד בן מות הוא, דמו מותר ואשתו מותרת להנשא לאחר", עכ"ל.

וכן כתב חד מן קמאי רבינו צדקיה ז"ל בספרו שבלי הלקט ח"ב (סימן מ"ח): "דוד אם המתין היתה [בת שבע] נופלת לגורלו, כי היה אוריה מת, וכאשר היה באביגיל כי מת נבל ולקחה דוד לו לאשה, כי הוא רצה להיות עמה כי היה חושב לנבל כמת מפני שהיה מורד במלכות, והיא מלטתו בחכמתה ואמרה לו שלא יצא טבעו בעולם, ואף הוא חזר והודה לה", וכו', והיינו כנ"ל, דאף דוד ואביגיל סברו שאשתו של מורד במלכות מותרת, ורק כאן כיון שעדיין לא יצא טבעו כעולם עדיין היתה אבגיל אסורה לו.

ודברי השבלי הלקט הביא הגאון חיד"א ז"ל בספר ראש דוד (פרשת אחרי ד"ה או ד"פ ע"ב) ע"ש, ועיין לו גם בספרו דבש לפי (מערכת ד' אות י"ט) ע"ש. [בספר שבלי הלקט הנדפס בקובץ התורני "סגולה" אין הדברים נמצאים בשבלת מ"ח, אבל מצאתים בשבלת נ', (דק"ט רע"א) ע"ש, והרב המהריר ז"ל לא ציין לדברי רכותינו במדרשים הנ"ל]. ולהאמור יש להבין מדוע הגאון פני משה ז"ל, לא זכר לסייע דבריו מדברות חז"ל וכנ"ל, וביותר שהגאון עמודי אש סתר דבריו בתוקף ולא הביא דברות רז"ל וכנ"ל, וצ"ע.

ובגוף הענין דהמורד כמלכות אם אשתו מותרת, עיין לגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל כספרו נפש חיים (מערכת מ' אות נ"ט) ולבנו הגאון רבי אברהם פאלאג'י ז"ל בספרו אברהם אזכור (מערכת א' אות רכ"כ ומערכת מ' כלל שכ"ט), ושו"ת מהרש"ם ח"ב (סימן ק"י) ועוד לו שם ח"ד (סימן קמ"ח אות ב'), ושו"ת אפרקסתא דעניא (בהוספות מכתב יד לסימן א') ועיין בחיבורי אור משה (סימן ג') וצרף לכאן, ואכמ"ל.

(מאסף ישורון ז)

עיון הלימוד

הרה"ג מרדכי קרליבך

בדין א. המורד במלכות ב. המורד במלכות בית דוד

והנה עמד שמעי בן גרא וגו' ואשבע לו בה' לאמר אם אמיתך בחרב. [מלכים א' פ"ב פ"ח].

בזוהר פרשת משפטים [עה"פ אם בגפו] הקשה וכי שמעי טפשאי, דדוד נשבע לו שלא יהרגנו בחרב, ובחנית ובחץ יכול להרגו, ותירץ הזוהר דשם ה' היה חקוק על חרבו של דוד, ומעתה ביאר דאין כוונת הכתוב שדוד נשבע שלא יהרגנו בחרב, אלא דדוד אמר שלא יהרגנו ונשבע ע"י החזקת החרב, [והדבר מתפרש בב' פנים, חדא שנשבע בשם, ושנית שהחזיק החרב מדין נקיטת חפץ, ערמ"א חו"מ סי' פ"ז סט"ו מהמהרי"ו].

והנה כתב הר"מ בפ"ג מלכים ה"ח שכל המבזה או המחרף את המלך יש למלך רשות להרגו כשמעי בן גרא, ואין למלך רשות להרוג אלא בסייף בלבד, וחזר ושנה פרקו בפי"ד סנהדרין ה"א, ומקור דברי הר"מ מפורש בתוספתא סנהדרין פ"ט ה"ג ובירושלמי סנהדרין פ"ז ה"א, [ויעוין ברדב"ז פט"ו סנהדרין ה"ד שהביא מקור לזה ממשנה דסנהדרין נב:, וכבר הארכתי בזה לעיל בפרשת וישב פל"ח פכ"ד].

[והאחרונים תמהו על דברי הר"מ דמלך הורג רק בסייף, שסותר משנתו שכתב בפי"ח סנהדרין ה"ו דיהושע הרג את עכן מדין המלכות, והנה עכן נשרף ונסקל, וקשה דהלא אין המלך רשאי להמית מדין מלכות אלא בסייף בלבד ולא בסקילה ושריפה, ועמש"כ בחת"ס או"ח סי' ר"ח (ד"ה עכ"פ) ליישב קושיא זו, ויעוין במנח"ח מצוה תצ"ז סק"ה ובאו"ש פ"ג מלכים ה"ח, והארכתי בפרשת וישב [פל"ח פכ"ד].

הלא מעתה אמר מוהר"ז מוואלאזין ליישב קושית הזוהר, כי מאחר שאין לו למלך רשות להרג את המורד בו אלא במיתת סייף, א"כ מבואר מה שדוד נשבע לו לשמעי שלא יהרגנו בחרב, כי באמת רק בחרב יכול להרוג את המורד בו, וכתב שם שזהו המקור לפסקו של הר"מ, [והביאו הגרע"א בגליון הר"מ], והוא מדוייק מאד בלשון הר"מ שהזכיר תחילה חיוב מיתת שמעי בן גרא, ואח"כ כתב שהמלך הורג רק בסייף.

אכן נראה דהזוהר שהקשה באמת אזיל לשיטתו, דהנה הזוהר שם כתב דבאמת לא הרג שלמה את שמעי בחרב, אלא הרגו בשם המפורש, ולכאורה יקשה דהלא מבואר בירושלמי ובתוספתא דאין לו רשות למלך להרוג מדין מורד במלכות אלא בחרב, אשר לכאורה מוכרח דהזוהר פליג בזה על התוספתא והירושלמי והכרעת הר"מ, וממילא דהזוהר לטעמיה ניחא מה שלא תירץ כפי שתירץ מוהר"ז מוואלזין והגרע"א וצ"ע בזה.

ואשר נראה בישוב כל זה, בהקדם מה שיתבאר בתוספתא חידוש דין בדין מרידה במלכות בית דוד, דהנה תניא בתוספתא תרומות פ"ז הכ"ג דכל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה, והובא שם לענין שבע בן בכרי שנתחייב מיתה מדין מרידה במלכות בית דוד, והובא מדרש זה ברש"י מלכים ב' [פ"כ פכ"ב] וברד"ק שם, ובפשוטו צ"ע מה נתייחד מלכות בית דוד לענין זה, הלא כל מורד במלכות חייב מיתה, וצ"ע.

ובכתבי הגרי"ז על שמואל [ע' 65] כתב דמוכרח מזה בשיטת התוספתא, דבאמת דין מורד במלכות לחוד, ודין מורד במלכות בית דוד לחוד, וחלוקים הם ביסודם, דמדין מורד במלכות אינו נעשה מחוייב מיתה כי אם שהמלך יכול להרגו, וכל עיקר חיוב מיתתו הוא רק להמלך מחמת שמרד בו, אכן הכופר במלכות בית דוד חייב מיתה בידי אדם בבי"ד, והוא כשאר כל חייבי מיתות המסורות לבי"ד.

הלא מעתה ניחא דעת הזוהר שהקשה וכי שמעי טיפשאי הוי, והיינו משום דבאמת דוד יכול להרוג את שמעי משני פנים, חדא מדין מורד במלכות, ושנית מדין מורד במלכות בית דוד, כי הלא שמעי כפר בכל בחירת בית דוד וכפי שיבואר, וא"כ אף שכלפי חיוב מיתה של מורד במלכות הועילה שבועת דוד שלא יהרגנו בסייף, אכן עדיין חייב מיתת בי"ד כדין כל חייבי מיתות בי"ד, וזהו דפריך הזוהר וכי שמעי טיפשאי הוי.

וצריך להוסיף, דאף דחיוב מיתתו של הכופר במלכות בי"ד הוא כשאר חייבי מיתות בי"ד, מ"מ אף בזה יש בידו של המלך למחול על חיוב מיתתו, [וכן צידד בכתבי הגרי"ז שם ע' 66], וכעין הא דסנהדרין פח: בדין זקן שהמרה על בי"ד דלחד מ"ד יכולין למחול על חיוב מיתתו, וה"נ יכול המלך מבית דוד למחול לכופר על חיוב מיתתו, והוא מחודש, ואשר לכן היה דוד יכול למחול לשמעי בן גרא, אף שנתחייב מיתה בבי"ד.

דבר העורך

בברכות יעקב לבניו, אנו למדים על היעוד שאותו הוא מנחיל לכל שבט על פי מאפייניו, מתוך ברכתו ליהודה – מבאר הרש"ר הירש, אנו לומדים על מאפייניו של המחנך האידיאלי.

"בשעה שיעקב סוקר את בניו כדי למצוא את המוכשר להנהגה, הנה נחה עינו על יהודה והוא קורא: אתה האיש, אתה הנבחר, אתה מאחד בקרבך את הסגולות הדרושות החסרות לראובן מצד אחר ולשמעון ולוי מהצד השני המנוגד.

לא חרבך, אלא כוחך הטיבעי הוא בעורף אויבך. התפתחות כוחך הטבעי, תטיל את מוראה על אויבך, והם יפנו לך עורף, לא יעיזו להתקיף אותך, יהיו שמחים בלבם אם רק תניח להם, וכלפי פנים תעמוד בעליונות אצילה, עד שאחיך יכנעו לך מרצון.

אתה מאחד בקרבך את אומץ הלב של הנוער [גור], ואת ישוב הדעת של הזיקנה [אריה], אינך חפץ במלחמה ושוד לשם עצמם, אינך צבוע וזאב, אתה ארי, ונעלה על רצח שפל לשם שוד.

כוח יהודה איננו בשאון מלחמה וקרב, לא העוז המתלקח המטיל את מוראו בשעת סכנה ואחר הוא דועך, לא זה מאפיין אותו. גם בשעה שהוא נח הרי הוא נשאר אריה. הוא יטיל את מוראו גם בשעת מנוחה, וכך יעניק בטחון כלפי חוץ, ובהנהגתו יובטח השלום שיאפשר את התפתחות היעודה בפנים".

הנה, בהיר וברור, כי סוד המנהיגות הוא עוצמה שקטה ואצילות מטילת מורא. המחנך המצליח, הוא זה אשר במבט פנים אחד מכניע כל ניסיון ליצירת בעיה. הוא המחנך אשר אינו זקוק לצעוק ולצאת מכליו נוכח הפרעות בכיתה. הוא המחנך אשר אינו זקוק לעונשים כבדים ומשמעותיים ע"מ להטיל משמעת בכיתתו. שילוב של אומץ לב עם ישוב הדעת, מביא את האדם לעוצמה אשר מוקרנת במבע פניו ומוחצנת בכל מילה, גם השקטה והנעימה ביותר.

שלמה יצחק הלוי רוזנשטיין

צוף הוצאה לאור – נתן פלדמן
הופיע מחדש הספר
חידושי הרמב"ן
עם הערות "אז יבקע"
על מסכת כתובות
יוצא לאור על פי כתבי יד מדוקדקים
עם ציוני השוואות ומראי מקומות ומפתחות
ונלוו אליו ביאורים הערות והארות
בשם "אז יבקע" שיסודם כדי לבקוע את האור הטמון בדברי רבינו
ובתוספת מילואים בשם "אז ימלא"

מבאר החסידות

הרב יעקב שלמה שיינברגר

שרביטו של מלך

מפורסמת היא הטעם, המובא **בחיד"א** (בספרו **ראש דוד** פר' מקץ) דלכך "גוי ששבת חייב מיתה", משום דהוי כמורד במלכות כיון שמשתמש הוא בשרביטו של מלך - היא שבת קודש שבו שבת ה' מכל מלאכתו, והמשתמש בשרביטו של מלך חייב מיתה (סנהדרין צה.), משא"כ ישראל שניתן להם השבת לאות ולעדות שהם בנים לכך יכולים הם להשתמש בשרביט אביהם עכ"ד.

הגה"ק **רבי צבי אלימלך מדינוב** זצ"ל בעל **הבני יששכר** מבאר מדוע אין מועיל עשיית תשובה לעכו"ם רק לישראל, דהרי איפסק הלכתא דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול (כתובות יז.) וא"כ לא מהני תשובה עפ"י דיני תורה, משא"כ לישראל העם הנבחר שהם נקראים בנים, כדכתיב "בנים אתם לה' אלקיכם" הוא להם אב - ואב שמחל על כבודו כבודו מחול (קידושין לב.) ולכך מהני תשובה לישראל. ומהטעם הנזכר מביא ראיה להא - שישראל הוי בבחינת בנים, שהרי נצטוו במצות-שביתה ביום השבת, ושבת הרי היא שרביטו של מלך, ואי לא הוי בני מלך לא היו מותרין לשבות בה.

ובזה מפרש בביאור נפלא, הפסוק "ושמרו בני ישראל את השבת וגו' ביני ובין בני ישראל אות הוא לעולם" (שמות לא, טז), והיינו לכל אומות העולם יהיה זה לכם לאות ולעדות בפניהם שלא יקראו תגר באומרם שיש ח"ו איזה עיוות דין ומשא פנים, שרק לישראל מהני עשיית תשובה ולהם לא מועיל. ועל כך יהיה שבת לאות ולעדות "כי ששת ימים עשה ה' וגו' וביום השביעי שבת וינפש" א"כ שבת הוא שרביטו של מלך ואיך ישתמשו בו ישראל, אלא על כרחך מוכח שהם בנים למקום, ומזה ידעו כל באי עולם שאין כאן עיוות הדין ומועיל רק לישראל תשובה ולא לשאר אומות העולם.

ועפי"ז יבואר כמין חומר, מה שפירש הגה"ק **ה'חוזה מלובלין'** זצ"ל, הפסוק (איכה ג, כג) "נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת", 'נחנו' היינו יום שבת שהוא יום מנוחה, 'פשענו ומרינו' שלא שמרנו את יום שבת-מנוחה, 'על אתה לא סלחת' עכ"ד. ולפי האמור לעיל נפלאים דבריו דכיון דהא דמקבלין תשובתן של ישראל, הוא מטעם שנקראים בנים והעדות לזה הוא יום השבת, וכיון שלא שמרו את השבת אין להם עדות, וא"כ הוי פתחון פה לאומות העולם לטעון על עיוות דין ומשא פנים בקבלת תשובתם 'על כן אתה לא סלחת'. (בני יששכר – שבתות מ"ט אות ו').

ובהאי הלכתא דגוי ששבת חייב מיתה, ביאר הגה"ק ב' **החידושי הרי"ם** זצ"ל, הא דאיתא **בספה"ק** (ראה באר היטב או"ח סי' ר"נ ס"ק א', ובראשית חכמה שער הקדושה פי"ז אות צח, ועוד) "שערב שבת זמן תשובה הוא", כי כשאנחנו בין האומות מסתמא נדבק בנו משהו מהגוי, והרי נכרי ששבת חייב מיתה (סנהדרין נח:), לכן כדי שלא ישבות היהודי יחד עם הנכרי, נתנו לו זמן לשוב בתשובה ולהשליך מעליו את חלק הגוי שנדבק בו עכ"ד. (**שיח שרפי קודש**-שבת).

והוסיף על כך, הגה"ח **רבי אליעזר דוד פרידמן** שליט"א, עפ"י דאיתא בשם **הגה"צ רבי שמעול'ע זעליחובער** זצ"ל, על קושיית העולם מדוע אנו רואים שיהודי המתגורר במדינה מסוימת אינו סובל את רעהו שהוא אזרח ארץ אחרת, הרי סוף סוף שניהם יהודים המה בני אברהם יצחק ויעקב, וא"כ מדוע שוררת שנאה ביניהם, ואמר תירוץ אמיתי, דכאשר יושבים בנ"י בין האומות אזי כל אחד שאינו משגיח על עצמו מתדבק בו משהו מהגוי, ומשום כך נמצא לפעמים שיהודי לא יסבול את רעהו המתגורר במקום אחר כיון ששני הגויים אשר בקרבם רבים ומתקוטטים ביניהם עכ"ד.

ובזה ביארו **חסידי קמאי** הטעם שהשבת נקראת 'שבת שלום', עפ"י הנ"ל, דכל המחלוקת והמריבות שבישראל בין אדם לחבירו אינן אלא מריבות הגוים בינם לבין עצמם, והנה בבוא השבת שכל יהודי משליך מעליו את חלק הגוי שנדבק בו במשך ימי השבוע ע"י ששב בתשובה וכנ"ל בדברי החידושי הרי"ם, אזי נעשה שבת שלום ומבורך.

מעשה רב

עורך הרב הלל מן

לשקר למלכות גם היא בכלל מרידה בה'

כל ימיו הקפיד הגאון רבי יעקב קמינצקי זצוק"ל לדבוק במדת האמת, בכל אימת שהיה ניתן להבין מדבריו דבר המשתמע לשתי פנים דאג רבי יעקב לבאר את דבריו בצורה מדויקת לבל ישמע ח"ו משמעות שיכולה להתפרש כחוסר אמת.

באחד הימים, כשהיה רבי יעקב איש בא בימים, ונודע כאחד מגאוניה ופוסקיה של היהדות החרדית בגולה, ראוהו כמה מבני העיר פלטבוש כשהוא צועד עם גביע כסף בידיו, לעבר חנות צורפים נודעת.

הללו, שהביעו מעט פליאה על כך, החליטו להתחקות אחר מעשיו של אותו צדיק, לידע מה יש לו לרבי יעקב בימי זקנותו ליטול בגפו גביע שנראה היה מתוקן וחדש לחנות צורפים.

הללו נכנסו אף הם לחנותו של אותו צורף, והם מביטים ברבי יעקב כשהוא מגיש את הגביע המהודר לפני הצרף, ומבקש ממנו שיתן לו חוות דעת מדויקת ככל שאפשר על שוויו של הגביע.

אותו צורף שהופתע לגלות את רבי יעקב בפתח חנותו, קם מלא קומתו בזריזות למלאת בקשת הגאון, הוא נטל את הגביע והביט בו היטב, ופנה קמי הגר"י באומרו:

הן יכול אני ליתן לרבינו מידע מדויק, שכן גביע זה נקנה בחנותי רק לפני מס' ימים, ומחירו היה סך...

משמשמע זאת הגר"י, נתמלאו פניו בצהלה והודה לצורף על תשובתו, נטל את הגביע ופנה לצאת ולשוב לביתו.

אותם מלווים שנסרכו אחרי מעשיו, הופתעו ולא הבינו לפשר המעשה, אחד מהם אזר אומץ וניגש קמי הגר"י ובפיו השאלה:

ילמדינו רבינו, מה נצרך רבינו לבדו לברר מחיר הגביע, לשם מה נחוץ הענין, ומדוע אורו פניו כששמע במדויק את סך ערכו.

השיב להם הגר"י בתמימות אופיינית:

הן יודעים אתם שאני מקבל שכר מאת הישיבה בתורה ודעת כהכנסה לקיומי, ומחובת המדינה כאן היא לדווח על כל הכנסותיו של אדם, ומפאת דינא דמלכותא דינא עלי לקיים חובתי זו, ואני נוהג בקביעות לדווח על סך ההכנסות המדויק אותו אני מקבל מהנהלת הישיבה.

הן עתה קבלתי במתנה מאת הישיבה גביע כסף זה, ודומני שעתה בבואי לכתוב את דו"ח הכנסותיי לקיום חוקי המדינה, אם לא אכתוב אף את ערכו של גביע כסף זה שאף אותו קבלתי מהישיבה, חוששני שאכשל בחוסר במדת האמת, ובקיום מדוקדק של הדין דינא דמלכותא.

זו הסיבה שהלכתי לברר מחירו המדויק של הגביע בכדי שאוכל לדווח במדויק, ולכן שמחתי שה' סייע בעדי והצלחתי לברר ערכו המדויק, וכך לא אכשל בדיווחי לשלטונות המס.

לימוד המוסר

הרה"ג ירחמיאל קראם

'מורד במלכות'

בהפטרת פרשת ויחי מובא הציווי שציוה דוד את שלמה בנו כשקרבו ימיו למות להרוג את שמעי בן גרא והוא מצווה את שלמה: 'ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה' 'והורדת את שיבתו בדם שאול'. כל זאת בהיותו 'מורד במלכות'.

בספר 'פרשת דרכים' הקשה מדוע לשמעי בן גרא היה דין של מורד במלכות הרי בשעה שקילל שמעי את דוד הרי דוד לא היה מלך. ומובא בירושלמי הוריות שכל זמן שאין המלך יושב על כסאו אין דיני המלכות נוהגין בו. 'דבשעה שהוגלה דוד מכסא מלכותו על ידי אבשלום בנו היה מתכפר בשעירה כהדיוט הרי דבאותה שעה לא נהגו בו דיני מלכות, ואם כן אמאי נתחייב שמעי מיתה כמורד במלכות'.

ביסוד דין 'שום תשים עליך מלך' מביאה הגמ' בסנהדרין 'שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך'. הרמב"ם בהלכות מלכים מפרט את התנאים לקיומה של מצווה זו וכותב: 'כיוון שנמשח דוד זכה בכתר מלכות והרי המלכות לו ולבניו הזכרים הכשרים עד עולם'. והוסיף: 'לא תכרת המלכות מזרע דוד לעולם'. עם זאת כותב הרמב"ם שיתכן ויהיה מלך גם משאר שבטי ישראל אך יהיו לו דינים שונים ממי שהוא מלך מבית דוד.

מצינו אם כן דין אחד למלך מבית דוד ודין אחר למלך משאר שבטי ישראל. ויש שכתבו ללמוד מכאן שיש שני עניינים במלכות. עניין אחד הוא השררה שיש למלך שמכוחה מנהיג המלך את העם ויש עניין של המלכות עצמה שזו מעלה בעצם, שיש בעצמותו של מי שראוי להיות מלך. למלך משאר שבטי ישראל יש רק את כוח 'הנהגת המלכות' את השררה והשלטון אבל למי שהוא מלך מבית דוד שהמלוכה מסורה לו לדורי דורות יש לו כוח עצמי. תואר ושם בעצם של 'מלכות'. ודייקו זאת מלשון הרמב"ם: 'נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל הרי זה מלך וכל מצוות המלוכה נוהגות בו' שכל מלכותו היא לעניין הנהגות המלכות אבל אינו מלך בעצמותו.

על פי יסוד זה מיושבת קושיית ה'פרשת דרכים' שאמנם בשעה ששמעי בן גרא קילל את דוד הוא לא היה מלך בפועל, לא הייתה לו אז השררה של המלכות אבל הייתה לו עצמותה של מלכות. והמורד בה הרי הוא מורד במלכות.

נמצאנו למדים כי יש מעלה של מלך שהיא לא רק סמכויות וכוחות הנהגה. יש מעלה שהיא בעצמותו של מלך גם ללא הכוחות שנותנת המלכות.

הגמרא בברכות מביאה: 'הרואה מלכי ישראל אומר 'ברוך שחלק מכבודו ליראיו' מלכי אומות העולם אומר 'ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם'. אצל מלכי ישראל זה 'חלק' מכבודו ואצל מלכי אומות העולם זה 'נתן' מכבודו. כך זה גם אצל חכמי ישראל ואצל חכמי אומות העולם. את נוסח הברכה הזה מביא הטור ופוסק השו"ע.

ה'בית יוסף' על הטור כותב בטעם הדבר 'שבחכמי ישראל אומר שחלק ובחכמי אומות העולם אומר שנתן 'מפני שנפשות ישראל חצובות מתחת כסא הכבוד הרי הם כחלק מהקב"ה אבל נפשות אומות העולם רחוקים ממנו יתברך והם כמי שנותן מתנה מנכסיו שאינם חלק ממנו'.

ומביא שם את דברי האבודרהם שכתב ש'חלק' הוא כמו הצינור הנמשך מן הנהר שאפשר להרחיבו ולהגדילו ואפשר לקצרו ולחסרו מה שאין כן במתנה כי תלושה ופסוקה. ובישראל כתיב: 'כי חלק ד' עמו' ולפי זכותם מתרבה ומתמעט'.

אצל מלכי ישראל ואצל חכמי ישראל ואצל כל מי שבשם ישראל יקרא ישנה המעלה בעצם. המעלה שהוא 'חלק' אלוקה ממעל חלק מהקב"ה. נשמתו חצובה מכסא הכבוד. הוא אינו יכול להתנתק מפני שהוא מחובר לבורא עולם בצינור המשפיע עליו שפע תמידי ברוח ובגשם.

הגמרא בשבת אומרת 'כל ישראל בני מלכים הם'. הגמרא בהוריות אומרת: 'כל ישראל ראויים למלכות'. לכל אחד מישראל יש כוח של מלכות בעצם. מלכות הנובעת מהיות עם ישראל בנים לקב"ה. אצל כל אחד מישראל יש 'תרועת מלך בו' בתוכו בפנימיותו ישנה כל העת 'תרועת מלך' המחייבת אותו להתנהג כמלך.

זה מחייב. אדם צריך להתנהג כמו מלך. לשלוט על כוחותיו ורצונותיו. בוודאי שאסור לו להיות ח"ו מורד במלכות. למרוד בחלק אלוקה ממעל שלו.

כשנתבונן נמצא כי באדם פועלים שלשה כוחות עיקריים. השכל הרגש והתאווה. השכל הקר החושב שוקל ומחליט. הרגש המעורר אותו למידות טובות לחסד לרחמים ויש את הרצונות והתאוות הגשמיות. שלשה כוחות אלו נאבקים זה בזה כל חייו של האדם ומושכים אותו לכיוונים מנוגדים.

הרגש אינו מסכים תמיד עם השכל. אדם אוהב או שונא דברים שהשכל אומר לו שלא בהכרח צריך לאהוב או לשנוא אותם. רגש הרחמים יכול להביא את האדם כשהוא רואה מי שמתייסר בייסורים גדולים, ח"ו עד כדי מחשבה על קיצור חייו של המתייסר.

התאוות מביאות פעמים רבות את האדם לעשות מעשים שהוא מבין בשכלו שהם מזיקים לו ואף מסכנים את חייו. אדם החולה לא עלינו בסכרת יכול לאכול דברים המזיקים לו.

האדם עשוי לשאול את עצמו מה סדר הדברים הנכון. מה צריך לשלוט על מה. האם הרגש צריך לכוון אותי במעשי או אולי השכל צריך לגבור על הרגש ומה מקומם של הרצונות והתאוות. מה עלי לעשות כשיש לי משיכה ונטייה למה שאני מבין שהוא רע ומזיק לי.

בספרים מובא כי מקומו של השכל הוא במוח האדם. מקום הרגש הוא בלב האדם ומקום התאוות הוא בכבד. הרי לנו מאבק בין מוח, לב וכבד. אם נתבונן נמצא כי משכן כוחות אלו בגוף האדם הוא זה למעלה מזה. המוח בראש, הלב במרכז הגוף והכבד בתחתיתו.

ללמדנו כי המוח השכל הקר צריך לשלוט על הלב על הרגשות ושניהם יחד צריכים לשלוט על הכבד על הרצונות והתאוות של האדם. מי שזוכה להנהיג עצמו בסדר זה של מוח לב כבד. ראשי תיבות 'מלך' הוא 'מלך'. מי שרגשותיו מתפרצים ושולטים על מוחו הוא 'למך' ויש מי שרצונותיו ותאוותיו שולטים על רגשותיו ושכלו הוא 'כלום'.

נזכור תמיד כי 'בני מלכים אנו' כי בכל אחד מאתנו חלק אלוקה ממעל אותו חלק לנו הקב"ה. נתנהג כמלכים. נשלוט על רגשותינו ותאוותינו ו'נשעבד כל תאוות ומחשבות לבנו לעבודתו יתברך'.

פוטו סטודיו | גל פז- רשת למוסיקה, ירושלים-ב"ב-חיפה | פוטו ציון, צילום אירועים, מצלמות וסטודיו | אחים הקר, רשת בשר למהדרין
• בחסותם האדיבה של בעלי עסקים תומכי תורה לברכה, הצלחה וכטו"ס •
צבי ורצברגר, בית האנרגיה | המנעולן הנאמן זאב הורוביץ, דלתות פלדה ומפתחות | לעילוי נשמת רבי יצחק בן ר' אליהו ואסתר זר

הישיבה
מוקד 'אחינו' להכוונה, רישום וייעוץ
1-800-20-18-18

הרה"ג אליקום דבורקס

גדרי מורד במלכות

כתב הרמב"ם בהלכות מלכים פ"ג הלכה ח' "כל המורד במלך יש לו למלך רשות להרגו אפילו גזר על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך או שלא יצא מביתו ויצא חייב מיתה ואם רצה להרגו יהרוג שנאמר "כל איש אשר ימרה את פיך" (יהושע א') מקור לדברי הרמב"ם הוא מדברי הגמ' שבת נ"ו מ"א מגילה י"ד מ"א סנהדרין מ"ט ע"א וקידושין מ"ג מ"א.

כתבו האחרונים לדיוק דמדברי הרמב"ם משמעו דאין המלך חייב להרוג את המרד במלכות אלא שאם רצה יש לו רשות להרגו וכמש"כ הרי שתלוי ברצון המלך וכן כתב "יש לו למלך רשות להרגו", לגבי המבזה או מחרף את המלך "יש למלך רשות להרגו", ויש להעיר בלשון הרמב"ם אפילו גזר על אחד משאר העם שילך ולא השיג וכו' חייב "מיתה". משמע שזה חיוב להרגו ולא תלוי ברצון המלך. בס' כלי חמדה עה"ת פרשת שופטים אות ה' כתב להעיר דהרמב"ם בס' המצוות מ"ע קע"ג כתב לגבי מבזה המלך מי שיעבור על מצוותו ולא ישמעו אליו הנה ראוי ומותר למלך להרוג כמו שירצה כמו שאמרו כל ישראל על עצמו כל איש אשר ימרה את פיך "יומת" ומבואר בעכ"פ ראוי להרגו ואילו הרמב"ם בהלכות מלכים הנ"ל כתב רק אם רצה ולא כתב דראוי להרגו? וכתב לתרץ דמלך שנמשח בשמן המשחה דקדושתו קדושת גבוה והמורד בו מורד בכבוד שמים בזה ראוי למלך להרגו מפני כבוד שמים שלא ניתן למחילה, אמנם לאחר שנגנז שמן המשחה ומינוי מלך הוא רק ע"י ישראל בזה רק רשות ביד המלך להרגו ואינו חובה. (ע"י אמרות משה יורד ח"ב סימן ס' ענף ג').

והנה בשו"ת חתם סופר או"ח סימן כ"ח תמה מה המקור לזה שמורד במלכות חייב מיתה וכפי שכתב וז"ל יש לתמוה כי בתורת מרע"ה לא מינו כלל שיהיה "רשות למלך יהודה וישראל להמית איש, גם מה שמובא בסנהדרין כ"ב מ"א שתהיה אימתו עליך הוא רק מדרשא מיתורא תשים עליך לשון שתהיה אימתו עליך אבל שיהיה רשאי לענוש ולענות נפש ומש"ס להמית מנ"ל, ורק בנ"י אמרו ליהושע "כל איש אשר ימרה את פיך יומת רק "חזק ואמץ" והרי כתבו יהושע בספרו עפ"י ה' יתברך ואפי' הדין הוא דין אמת". אך הקושיא אין הנביא רשאי לחדש ע"ש בת קי"ד, ולא מצאתי לה פתר כי אם משכ"כ הרמב"ן בפרשת בחוקותי (כ"ז כ"ט) דהא דכתיב "כל חרם יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת" אין פירושו עפ"י פשוטו, אלא כל נשיא שבישראל ומש"כ כל ישראל שמסכימים להחרים דבר העובר על חכמים חייב מיתה ומזה נתחייב יהונתן מיתה", ובסוד כתוב "עכ"פ בהא נחתינן כל שישראל ונשיאי העדה מסכימים ומחרימים הינו מוחרם מן התורה וחייב מיתה מהתורה וע"פ אחר שהסכימו ישראל ואמרו ליהושע וה"ה לכל מלך כל איש ישראל אשר ימרה את פיך לבל אשר תצוונו יומת הרי החרימו כל עובר על מצות מלך ישראל אפלו אינו משבט יהודה והיוצא מדבריו דומה שיש לדבריו משמע בחידוש. הריטב"א כתובות ל"ז ע"ב. (בס' מנחת סולת מצוה ע"א מובא מדברי רש"י סנהדרין ס"ו ע"א ד"ה בזה הלשון שהמורד במלך חייב מיתה מדאוריתא).

בדרשות הר"ל דרוש י"א האריך לבאר את הצורך (התכלית של משפט המשך ותוכן דבריו דבפסוק כתוב "שופטים ושוטרים תתן לך וגו' שפטו את העם משפט צדק", והיינו בלצורך השוק המדיני צריך שופטים שיעמידו החוק על תילו אך לא מלך לכך באחר שתהיה התראה ועדים שעבר העבירה תוך כדי דיבור אז יוכלו השופטים לענוש ולהרוג וזהו משפט אמת, אבל עדיין צריך שתהיה אפשרות לענוש כפי צורך השעה והסדר המדיני ללא כל הכללים של משפט צדק באל"כ יתרבו שופכי הדמים שיוצלו האופים ולא יפחדו מן העונש ולכן ציוה הקב"ה כי תבוא אל הארץ וכו' שום תשים עליך מלך שהמלך יכול לדון שלא בהתראה כפי מה שיראה שהוא צריך לקיבוץ המדיני, ונמצא שמינוי המלכות שוה בישראל וביתר האומות וזהו שכתוב "אשימה עלי מלך ככל הגוים". ומעשה כך כתב הרמג"ב בכ"ג מ... מלכים ה"י דכל ההורג נפשות שלא בראיה ברורה או בלא התראה אפילו בעד אחד יש למלך רשות להרגו ולהוציאו מן העולם כפי שמה שהשעה צריכה וכ"כ בשו"ת חתם סופר או"ח תשובה כ"ח וכתב באור שמח בפכ"ד מהשרות סנהדרין ה"ב כתב במה שנאמר מי שמורד במלכות יכול להרגו. היינו דווקא לרוצח אבל בעניינים שבין אדם למקום שזה אינו נוגע לתיקון המבזה כלל אין זה שייך למלכי בית דוד כה לסנהדרין וזה תואם למש"כ בין דכל הדין של עונש מות שהמלך יכול לפסוק הוא כדי לשמור על ישוב העולם ותיקונו. אולם בלי חמדת ישראל (נר מצוה ל"ת רפ"ח אות ל"ב) כתב ..... שבכל ז' מצוות בני נח יש כח ביד מלך ישראל לענוש לעברייני ישראל וא"כ דווקא במצוה שבין אדם לחברו אלא אף במצוות שבין אדם למקום יש לו לילך לשפוט ולהענישם בכ' תורת נביאים .... חיים פ"ז כתב במה שיכול המלך להרוג את המורד בו הוא משום שהמורד נחשב לרודף כיון שהמורד יוכל להסתובב ולהסתעף שפיכת דם נקיים והמורד רוצה לנתוץ ולהשבית את שלום החברה אשר יושבים שקט ושאנן תחת צל המלך לכן הוא נחשב שרודף ומותר למלך להורגו. (ע"י כ"כ פרשת דרכים דרוש י"ג ומשך חכמה פרשת ראה י"ג ו')

אולם יש חידוש דאפילו בדרך שאינו נוגע לעיקר הנהגת המלוכה "ג"כ חייב מיתה, דכתב הרמב"ם פרשת מלכים פג ה"ח אותו יש למלך רשות להרגו כשמעי בן גרא" (כמורא במלכים א' ב' ח'), ומשמע דאף בזלזון וגידוף נחשב למורד במלכות וחייב מיתה (על שו"ת תיקח לב או"ח סימן צ"ד) במנחת חינוך מצוה תצ"ז מציין שהפוגע בכבוד המלך כמו אוריה החיתי שקרא ליואב אדוני, בפני דוד שהפגיעה בכבוד שלטו לשם ביזוי אינו נחשב מרוצה היות והרמב"ם לא הזכיר את בוגרת אוריה.(ע"י כ"ט באר מרים להגר"ד מן זצ"ל בהשכור מלכים (שם).

מורא בגמ' סנהדרין מ"ח ע"ב "הרוג מלכות נכסיהן למלך" ופירש"י הרוגי מלכות שנתחייבו מיתה למלכי ישראל כגון שמרדו בו דכתיב כל אשר ימרה את פיך".

וכתב להעיר הגר"ד פוברסקי זצ"ל בחידושיו לסנהדרין שבו במלשון רש"י משמעו דהרוגי מלכות היינו כגון מורד במלכות, אולם יש עוד אופנים שיש רשות למשך כמש"כ הרמב"ם בכ"ג מהלכות מלכים ר"י ופ"ח סנהדרין הי"י דכל ההורג נפשות שלא בהארה ברורה או כשלא התראה יש רשות למשך להרגו מחמת חיזוק הגג, וא"כ מדוע רש"י כותב בהרוגי מלכות הוא מורד במלכות. ומוכח מדברי רש"י בבית זה בנכסיהן אבל הרוגי מלכות מחמת חיזוק הדת ביש רשות למלך להרגו אין נכסיכן למלך ואה"ז בחידושי המאירי (שם) כתב ב... דרך במורד במלכות נאמר זאת וכ"כ ביד רמ"ה שם, אולם מלשון הרמב"ם משמע בס"ד מלכים ה"ט שלא דווקא מורד במלכות שכתב בסתם "כל הרוגי המלך ממונם למשך וכן כתב בהלכות אצל פ"א ה"ט.

רבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א

מורד במלכות כששלח לו המלך ביד אחר

במגילת אסתר, כדת מה לעשות, בגמ' (מגילה י"ב א') אמרו והשתי' כדת, כדת של תורה, ומוכח דלשון כדת מתפרש כדת של תורה, וגם מצינו בגמ' (שם י"ב ב'), שמתחלה אמר לסנהדרין דיינוה לי ודחוהו, אלמא שרצה לדעת אם בדין תורה היא חייבת מיתה מדין מורד במלכות.

ומה הי' הספק, מבואר בפסוק, על אשר לא עשתה את מאמר המלך ביד הסריסים, דהיינו שהמלך לא אמר לה בפיו רק ביד הסריסים, ומצינו בגמ' סנהדרין (כ"ט א') שהם בפה ולא עשו, והוא באגרת ועשה, אלמא דבאגרת קיל טפי, אי משום דמצי למימר דילמא מזויף הוא, אי משום דהשליח לא מהימן לי שמסר השליחות כראוי, או מטעם אחר, וזה הי' הספק אם חייבת ע"פ דין שלא שמעה לשליחות הסריסים.

וא"ל ממוכן שבלא"ה חייבת מיתה, שהרי כתב הרמב"ם בפ"ג ממלכים ה"י שההורג שלא בראי' כו', רשות ביד המלך להרגו ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה, והורג רבים ביום א' להטיל אימה כו', א"כ כל היכא דאיכא מגדר מילתא, בלא"ה יש רשות למלך להרגו, וזהו שאמר, לא על המלך לבדו וגו' כי על כל השרים וגו', כי יצא דבר המלכה וגו', כלומר א"צ כאן לחייבה מדין מורד במלכות, רק בלא"ה חיבת מדין מגדר מילתא, ובזה אין נ"מ אם ביד הסריסים או בפי המלך, כי מגדר מילתא איכא בכל גווני, כי יצא דבר המלכה וגו' והיום הזה וגו', ולכך האריך להוכיח דאיכא כאן מגדר מילתא.

(טעמא דקרא)

מורד במלכות ברבו של המלך

בהפטרת ויחי, ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה וגו', הרמב"ם בה' מלכים כתב דמורד במלכות יכול המלך למחול על כבודו, וע"כ אמר לו הנה אני מחלתי לו על כבודי אבל אתה אל תנקהו אם ימרוד בך אל תמחול על כבודך, וכ"ת שהוא רבך (כמ"ש בברכות ח' א') ואתה חייב בכבודו, ע"ז אמר כי איש חכם אתה, וכתבו התוס' בנדה י"ב ב', שאם התלמיד נתחכם כרבו, שוב אין חייב בכבודו כדין רבו (וכ"ה ביו"ד סימן רמ"ב ס"ז). וידעת את אשר תעשה לו, שיהי' מורד במלכות ולא תמחול לו שתוכל להענישו, וכן עשה שלמה.

(טעמא דקרא)

חקירות הלכתיות

הרה"ג אלחנן פרץ שליט"א

חמס

אף כי כי דינא דמלכותא אפשר והוא מן התורה וכמו שכתב בשו"ת אבני מילואים, וידוע את אשר נפסק בשו"ע חו"מ סי' שס"ט שמלך הקובע וגוזר מס קביעתו נחשבת והגוזל מס זה ולא משלם "גוזל מנת המלך". אבל זה פשוט שלטון מושחת שלן איפה ואיפה לוקח שוחד ומטה דין, אין זה דינא דמלכותא אלא דינא דחמסנותא והדברים מבוארים להדיא שם בסי' שס"ט. ויש להתבונן לעניין מורד במלכות כזאת האם יש לו דין מורד במלכות.

(מונית)

נהג מונית שבתום הנסיעה מבקש סכום גבוה מהרגיל והנוסע מכיר את המחירים וממאן לשלם סכום גבוה, אומר לו נהג המונית "אם תשלם את הסכום שביקשתי מוטב ואם לאו איני רוצה כלום והגזל יהיה על מצפונך", מה הדין בזה. נראה להוכיח זאת ממה שכתב הט"ז שם בסי' שס"ט לעניין מוכס שצריך לגבות את מנתו וגודל המנה קבוע אבל למוכס זה יש שנאה לאיש אחד וממנו הוא לוקח יותר מהמגיעו (במוכס שקנה את זכות המכס), האם יתן לו את מה שהוא חומס או שמא יעקוף את המכס ולא יתן. הכרעת הט"ז שעדיף לא לתת לו מאומה מאשר לתת לו את חפצו שיגזול, ונראה שאף לעניין מונית הדין כן שלא ישלם לו ולא יתן לו את גזלתו.

גוש קטיף

בעת הפינוי בגוש קטיף והמסתעף נמנעו אחים יקרים מלהתנגד לפינוי בצורה ברורה וטענתם בפיהם מורד במלכות. והנה יש לעיין בזה וכלהלן. הנה, אמנם כתוב בשו"ע 'מלך ישראל' אשר משמע מזה שיש מצב של מלכות ודינא למלכותא גם בישראל, אולם שמא מלך זה שכתוב שם היינו מלך שנקבע על פי סדרי ההלכה, סנהדרין נביא ועוד כמפורש ברמב"ם בהלכות מלכים. אבל 'המלכים' שבזמננו שרובם מחללי שבת, ואין שום סנהדרין שהיה ממנה אותם שמא אין זו מלכות ואין דינא למלכותא ואין מרד משום זה.

קשר רשעים

עוד יש לדון בזה, כיוון שיש אומרים שהמלכות נכפתה על יושבי הארץ הזאת, שלא על פי תורה הן בגלל שהלכה היא אין ממנים מי שאינו שומר תורה ומצוות לשום מינוי ואפילו להיות ריש גרגותא, והרבה מנהיגיה הם כאלו, גם צורת הבחירה אינה על פי כללי ההלכה ומצטרפים לבחירה אנשים שאין להם זכות לבחור, כגון מי שאינם בני ברית ועוד. נמצא שכל סדר הבחירה מתחילתו מעוות הן משום הכפייה שבדבר (כי נעשתה השתלטות על היישוב הישן ולא בהכרח ביושר והן משום שהבחירה על פי ההלכה). משום כך יש לצדד כי אין זו מלכות ואיסור מורד במלכות אין במלכות זו, זולת עבירה על החוק.

עקירה

הנה, כל דברינו לעניין מרד במלכות שאינו נוגע לגופי תורה אבל מרד כדי להעמיד את הדת על תילה אינו מרד במלכות אלא אדרבא הינו כבוד מלכות שמיים. משום כך, כאשר היו מפריצי עמנו שרצו לעקור עיקר מעיקרי הדת או מצווה מן המצוות יצאו נגד זה במחאה גדולה כמתתיהו בשעתו נגד היוונים וכמו אז כן עתה. כי זה פשוט שכל מרד שאסור הינו מרד בחוקים סתם אבל מרד שיסודו ערקתא דמסנא לא חשיב מרד.

עקרי הענין

הרב מ. שולביץ

א. מורד במלכות חייב מיתה. המורד במלכות או בצווי או שביזה את המלך יש רשות למלך להורגו אם ירצה. מקור דין זה בשבת נ"ו א' וקדושין מ"ג א' אותו הרגת בחרב בני עמון מה חרב בני עמון אי אתה נענש עליו אף אוריה החיתי אי אתה נענש עליו, מ"ט מורד במלכות הוה. ומבואר דהמורד במלכות חייב מיתה, וכן מבואר במגילה י"ד ב' סנהדרין ל"ו א' במעשה דנבל הכרמלי, ובסנהדרין מ"ט א' גבי עמשא ואיוב, ויליף ליה הש"ס שם מקרא דכל איש אשר לא ישמע את פיך ולא ישמע לדבריך לכל אשר תצונו יומת. הנה מקרא דמייתי הש"ס דכל איש אשר לא ישמע את פיך יומת משמע דהוי חיוב מיתה על המורד במלכות, אכן ברמב"ם פ"ג ממלכים ה"ח מבואר דגדר הדין הוא שיש למלך זכות ורשות להרוג את המורד ולא דין הריגה, [והרמב"ם למד זה ממעשה דוד שמחל לשמעי בן גירא ושלמה שמחל לאדוניהו ומבואר דהמלך יכול למחול על ההריגה], וז"ל הרמב"ם, כל המורד במלכות יש למלך רשות להורגו, וכו' חייב מיתה, ואם רצה להורגו יהרוג, שנא' כל איש אשר ימרה את פיך וכן כל המבזה את המלך או המחרף אותו יש למלך רשות להורגו. ואמגם בסה"מ (עשה קע"ג) מבואר טפי מדברי הרמב"ם בהיד החזקה וז"ל הר"מ שם, ומי שיעבור על מצותו ולא ישמע אליו הנה ראוי ומותר למלך להורגו וכו', עכ"ל, ומבואר דגם ראוי למלך להרוג ולא רק דהוי היתר, [ויש גירסאות שגורסים רק ומותר ולא ראוי], ולכאורה יש להוכיח דראוי למלך להרוג מש"ס יומא כ"ב ב' אמר רב מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו, ורשאי למחול על ההריגה ואפשר דאם רצה לחזור מהמחילה יכול לחזור. ורק המלך או שלוחו יכולים להורגו ראה בפרשת דרכים (דרוש י"ג) שג"כ כתב לדבר פשוט שרק למלך מותר להרוג את המורד ולא לאחר, ותמה ע"ז מסוגית הש"ס בסנהדרין והניח בקושיא. והמורד במלכות בית דוד יש רשות לכל אדם להורגו, תוספתא מסכת תרומות (פרק ז) כך אמרה להם כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה ומ"מ אם המלך מחל למורד אף במלכות בית דוד אסור להורגו.

ב. מיתת המורד במלכות. אין המלך רשאי להרוג מורד במלכות אלא בסייף, וכ"פ הרמב"ם בפ"ג ממלכים ה"ח וז"ל, ואין למלך רשות להרוג אלא בסייף בלבד עכ"ל, וכן הם דברי הרמב"ם בפי"ד מסנהדרין ה"ב וז"ל, ואין רשות למלך להרוג באחת מהן אלא בסייף בלבד, עכ"ל. וכן הם דברי המאירי בסנהדרין מ"ו א' דמלך אין לו רשות להרוג אלא בסייף, ויעוין בגליון רע"א על הרמב"ם שכתב בשם ר' זלמן מווילנא דהרמב"ם למד שאפשר להרוג בסייף ממה דכתיב גבי שמעי בן גירא ואשבע לו בה', אם אמיתך בחרב, ולמה דייק לומר בחרב, ומוכח דבשאר מיתות לא היה יכול להורגו גם בלי השבועה ועי"ז לא היה צריך להבטיחו ורק שלא יהרוג בסייף היה צריך הבטחה. וכן כל דיני המלכות אינם אלא בסייף, וכשהמלך דן לעשות גדר וסייג לתורה [ולא לצורך עניני המלכות והמדינה], במנ"ח (ונדפס בס' הלקוטים שם) שכתב בזה"ל, אבל באמת החילוק מבואר דהמלך שעושה לכבוד עצמו דמורד בו אין לו רשות רק בסייף אבל לעשות גדר וסייג לתורה דאף הבי"ד סוקלין מכ"ש המלך יש לו רשות להרוג בכל המיתות על כן שרף יהושע את עכן. וברור. עכ"ל, וי"א דאף מורד במלכות אפשר להורגו ככל מיתות, ואולי זה רק במורד במלכות בית דוד. ראה הגהות בן אריה פי"ד מסנהדרין, וי"א דחץ וחנית בכלל סייף הם ויכול המלך לחרוג כל מורד במלכות בחץ וחנית. בהגהות בן אריה פי"ד מסנהדרין, ביאר באופן אחד את קושית הזוהר, שמקשה דעדין דוד יכול להרוג בחץ וחנית וצ"ב דהמלך יכול להרוג רק בסייף], דבכלל סייף שייך גם מיתת חנית וחיצים שהם עיקר דרכי המלחמה, והוכיח כן מהא דאמרינן בשבת נ"ו א' ואותו הרגת בחרב בני עמון, מה חרב בני עמון אי אתה נענש עליו אף אוריה החיתי אי אתה נענש עליו, מ"ט מורד במלכות הוה, והתם הרי נהרג אוריה בחיצים שירו בני העיר וכמבואר במקראות שם, וא"כ אמאי לא נענש על מיתת אוריה החיתי, הא מותר להרוג רק בסייף ואוריה החיתי נהרג בחצים, ועל כרחך דחיצים וחנית הוי בכלל סייף, ומה"ט מקשה הזוהר דאף שדוד הבטיח לשמעי שלא יהרגנו בסייף, מ"מ יכול להרגו בחץ וחנית, ולמדנו מדברי הבן אריה דאפשר להרוג מורד במלכות גם בחץ וחנית.

ג. האם צריך סנהדרין. המורד במלכות י"א שצריך לדונו בסנהדרין אך אין צריך לקיים בו את הדינים של והצילו העדה [הנמנים בגמ' סנהדרין ל"ב א'], במגילה י"ד א' איתא למעשה דנבל הכרמלי שמרד בדוד ודוד דנו למיתה כדין מורד במלכות, ואיתא שם דאביגיל טענה לדוד וכי דנין דיני נפשות בלילה אמר לה מורד במלכות הוא ול"צ למידייניה, אמרה לו עדיין שאול קיים ולא יצא טבעך בעולם אמר לה ברוך.טעמך וברוכה את אשר כיליתני היום הזה מבוא בדמים, ויעוי"ש. ועיין תוס' שם ובתוס' במגילה שצריך לדונו אבל אין את דיני והצילו העדה, וי"א בדעתם שצריך לדון בסנהדרין רק בגוונא שהמלך לא יודע שמרדו בו אך אם המלך יודע בעצמו ל"צ סנהדרין כלל. בראש יוסף במגילה שם הביא את דברי התוס' שם ובסנהדרין, וכתב בזה"ל, ויראה דהיינו כשאין ידוע להמלך שמרד בו אבל כשהמלך יודע בעצמו שמרד בו אפשר דרשות בידו לצוות להורגו בלא עדות ואין לו רשות רק בסייף יעוין שם, עכ"ל. ורוב הראשונים סוברים שבכל גוונא ל"צ לדין מורד במלכות בסנהדרין, הנה שיטת הר"ן בסנהדרין ל"ו א' [וכן ביאר הערל"נ דברי התוס' שם בתירוץ קמא] דבאמת מורד במלכות ל"צ לדונו כלל, וכפשטות סוגית הגמ' במגילה דמורד במלכות ל"צ למידייניה, ורק דמה דאיתא בש"ס שם בסנהדרין שדוד דן את נבל הכרמלי לא היה זה דין אם להורגו או לא. אלא הדין היה האם למורד בדוד יש דין מורד במלכות, דכיון ששאול עדיין קיים א"כ אפשר שדוד לא נקרא מלך כלפי זה שהמורד בו יקרא מורד במלכות, ועי"ז הוכרע הדבר שדוד נקרא מלך גם לענין שהמורד בו חייב, וכ"כ התורא"ש בשבת. וכ"מ ברמב"ם פ"ג ממלכים. ונראה דמורד במלכות ל"צ התראה. כן מוכח מכל המורדים במלכות שלא התרו בהם, ובאוריה החיתי וודאי שלא התרו בו, ואפ"ה אמרינן בקדושין מ"ג א' הריהו לך כחרב בני עמון וכו' מ"ט מורד במלכות הוה, ועיין בס' המפתח פ"ג ממלכים ה"ח שציינו בענין.

ד. ממון המורד. אף שהמלך יכול למחול על ההריגה מ"מ יש לו לאסור ולהכות את המורד בו [אף אם מחל] אבל לא יפקיר ממון ואם הפקיר הרי"ז גזל, ואם המלך לא מחל על ההריגה יכול הוא גם להפקיר ממון המורד, לא יהא ממונו חמור מגופו. ברמב"ם פ"ג ממלכים ה"ח כתב בזה"ל, ויש לו לאסור ולהכות בשוטים לכבודו אבל לא יפקיר ממון ואם הפקיר הרי"ז גזל, עכ"ל, ויש לברר במה אמורים דברי הרמב"ם דאם מיירי במורד שמרד או לא שמע לצווי המלך, א"כ המלך רשאי אף להורגו וכמבואר בריש דברי הרמב"ם, ואם מיידי במי שלא מרד, א"כ מהכ"ת שיכול לאסרו ולהכותו. ונראה דדברי הרמב"ם אמורים במי שנתחייב מיתה למלך והמלך מחל לו על המיתה, ועי"ז כתב הרמב"ם דאף שמחל המלך על ההריגה מ"מ יש לו למלך לאסרו ולהכות בשוטים במקום המיתה אך לא להפקיר ממון.

ה. לבטל מצוות מפני ציווי המלך. אין לבטל אפי' מצוה קלה בשביל לקיים מצוות המלך, בסנהדרין מ"ט א' אמר ליה [יואב לשלמה] עמשא מורד במלכות הוה דכתיב וכו, אמר ליה [שלמה ליואב] עמשא, אכין ורקין דרש אשכחינהו דפתיח להו במסכתא, אמר כתיב כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצוונו יומת, יכול אפי' לד"ת ת"ל רק חזק ואמץ, ומבואר דהמבטל מצות המלך משום מצוה אין לו דין מורד במלכות ואינו מחוייב הריגה, וכמו"כ בבמדב"ר פרשה י"ד סי' ו' איתא, הוי אני פי מלך שמור כר, יכול אפי' יאמר לך לעבור על דברי המקום ת"ל ועל דברת שבועת אלוקים, שבועת אלוקים יהיה עליון על צווי בשר ודם שתבטל וכו', יעוי"ש. וכ"כ הרמב"ם בפ"ג ממלכים ה"ט וז"ל, המבטל גזירת המלך בשביל שנתעסק במצוות אפ' במצוה קלה הרי"ז פטור דברי הרב ודברי עבד דברי הרב קודמין, עכ"ל, ואפי מצוה דרבנן אין לבטל.פשוט דיש בזה מצוה דאורייתא דלא תסור. ואם אמר המלך לבטל אפי' מצוה קלה אין שומעין לו כלל. ואם עוסק בצווי המלך נראה שיש לו לבטל מצוה אחת בזמן שמתעסק בצווי המלך. מכיון שבזמן שעושה ציווי המלך מקיים המצוה דשום תשים עליך מלך והעוסק במצוה פטור מן המצוה, והאריך בזה בספר תורת קנאות.

מוסד הרב קוק
חדש
כרכים נוספים מסודרת
שיטה מקובצת
על הש"ס
מסכת נדרים
מסכת נזיר, סוטה

מכון ירושלים
הופיע
יד דוד
על מסכתות
נדרים נזיר וסוטה
להגאון רבי דוד זינצהיים זצ"ל
יו"ל לראשונה מכת"י המחבר עם
מקורות וציונים

הנושאים הבאים

ויחי - מורד במלכות, ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה וכו' (הפטרת ויחי)

שמות- לידה בהלכה, בטרם תהא אליהם המילדת וילדו (א יט)

וארא -מצות שילוח עבדים, ויצום אל בני ישראל (ו יג), ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ה.

בא- הפסקה.

גנוזות

עורך הרב הלל מן

רבי יוש'ע בער סלאווייציק - ראש ישיבת בריסק
[תשמ"א] מכתביו

בגדר מורד במלכות בית דוד

ידוע יסוד מרן הגר"ח, דהמורד במלכות בית דוד אינו רק דין על המלך להרגו, אלא כל א' צריך להרגו, הוא דוקא כשהמרידה היא בדין בחירת דוד למלכות, כמו גבי ירבעם שאם היה יושב בעזרה הוי זה מרידה בבחירת מלכות בית דוד, דזהו דין מיוחד שנאמר במלכי בית דוד שמותרין לישב בעזרה, וכן בשבע בן בכרי שכפר בדין מלכות בית דוד לגמרי וכנ"ל, בזה שפיר כל א' מחוייב להרגו, אבל מורד במלך סתם באופן שמבזה את המלך, או שאינו שומע לציוויו וכדו', אפי' הוא מבית דוד, אין בו הדין דמורד במלכות בית דוד שחייב מיתה, אלא הוי ככל מורד במלכות סתם, שרק למלך יש רשות להרגו.

וראיה לכך מהא דמצינו בשמעי בן גרא שביזה וחירף את דוד, ודוד נשמע לו שלא יהרגנו, ובעת מיתתו ציוה לשלמה בנו למצוא עילה ותחבולות כדי להמיתו, דבשלמא אם מרידתו הוי דין במורד במלכות סתם דתלוי ברשות וברצון המלך, שפיר שייך ע"ז שבועה שלא יחזור מדבורו ויהרגנו אח"כ, וגם שלמה היה צריך למצוא סיבה ותחבולה כדי להרגו, דכמה שמרד בדוד לא מרד בו.

אמנם כיון שמרידתו היתה במלכות בית דוד מאי מהני השבועה, והרי הגברא בר מיתה הוא, וכן מה היה צריך שלמה תחבולות להרגו, והרי מוטל על כל א' דין להרגו בתורת מורד במלכות בית דוד, ואפילו כבר מת דוד.

ובע"כ צ"ל דכיון דשמעי בן גרא רק קילל את דוד ונידוהו, ולא מרד בעצם המלכות ובדינים המיוחדים שנאמרו במלכות בית דוד, א"כ לא הוי אלא ככל מורד במלכות סתם, שתלוי ברצון המלך, ורק למלך יש רשות להרגו, ואין כל א' יכול להרגו, ולכך שפיר הי' מועילה שבועת דוד שלא יהרגנו, ומשו"ה היה שלמה צריך למצוא תחבולות להרגו.

וע' בר"מ פ"ג ממלכים ה"ח שהביא ראיה להלכה שמורד במלכות יש רשות ביד המלך להורגו ממעשה דשמעי בן גרא, ולמשנ"ת מבו' היטב הראיה, ודו"ק.